

Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження у справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, яка полягає у забезпеченні законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі.

Повноваження слідчого судді визначаються виконуваною ним функцією, яка повинна мати наскрізний характер. Умовно ці повноваження доцільно класифікувати на наступні групи:

- щодо вирішення питання про застосування *заходів* кримінально-процесуального примусу;
- щодо розгляду *скарг* на дії (бездіяльність) та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора;
- щодо вирішення питання про проведення *слідчих дій*, які обмежують конституційні права і свободи людини;
- *інші* повноваження.

Виходячи із призначення слідчого та слідчого судді в кримінальному процесі, всі слідчі та інші дії, які обмежують конституційні права людини, повинні проводитися виключно за рішенням суду. Тому і в тих невідкладних випадках, коли слідчий має право провести процесуальні дії без відповідного рішення слідчого судді, останній має бути негайно повідомлений про них і з урахуванням конкретних обставин прийняти рішення про визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами.

Лапкін А. В.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ

В умовах чергового етапу судово-правової реформи, який наразі триває, одним із найважливіших напрямів її проведення є удосконалення правового статусу прокуратури України. В контексті внесення змін до Конституції України в частині правосуддя загострилося питання щодо включення прокуратури до судової влади, яке залишається дискусійним впродовж всього періоду незалежності України. В цих умовах набуває актуальності дослідження проблем функціональної спрямованості прокуратури України відповідно до очікуваних змін до Основного Закону.

Проектом змін до Конституції України в частині правосуддя пропонується вирішити досі невизначене питання щодо місця прокуратури серед гілок державної влади шляхом регламентації присвячених прокуратурі положень не на рівні окремого розділу Основного Закону, а у Розділі VIII «Правосуддя». Включення присвяченої прокуратурі статті до цього розділу свідчить про намагання законодавця віднести її до судової влади. Такий варіант розв'язання проблеми щодо статусу прокуратури України є достатньо обґрунтованим. Зокрема, в різний час його підтримували такі дослідники, як В. Д. Бринцев, С. В. Прилуцький,

О. М. Толочко, В. В. Сердюк та ін. На користь такого підходу свідчить наявний на сьогодні взаємозв'язок прокуратури та судової влади, а саме: спільні завдання цих органів по утвердженню в державі верховенства права, зміцненню законності і правопорядку, реалізації контрольних повноважень у сфері кримінального провадження; взаємозв'язок функцій прокуратури зі сферою реалізації судової влади; здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури; зближення порядків кадрового забезпечення прокуратури та суду відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. тощо.

Віднесення прокуратури до судової влади в цілому відповідає міжнародним стандартам організації та діяльності цього органу, які особливо велику увагу приділяють відносинам прокуратури і суду. Так, у підрозділі «Відносини з іншими урядовими органами або установами» Керівні принципи стосовно ролі осіб, які здійснюють судове переслідування від 1990 р., прийняті VIII Конгресом ООН із попередження злочинності і поведження з правопорушниками визначають, що для забезпечення справедливості та ефективності судового переслідування особи, які здійснюють судове переслідування, прагнуть співпрацювати з поліцією, судами, юристами, громадськими обвинувачами та іншими урядовими органами або установами (п. 20 Керівних принципів). Одночасно у цьому документі наголошується, що посада осіб, які здійснюють судове переслідування, суворо відокремлюється від виконання судових функцій (п. 10 Керівних принципів). У Рекомендації R (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо ролі державного обвинувачення в системі кримінального правосуддя від 6 жовтня 2000 р. наголошується, що держави повинні вжити необхідних заходів для того, щоб правовий статус, компетенція і процесуальна роль державних обвинувачів були встановлені законом таким чином, щоб не було ніяких юридичних сумнівів відносно незалежності та неупередженості суддів. Зокрема, держави повинні гарантувати, що будь-яка особа не може одночасно виконувати обов'язки державного обвинувача і судді. Однак, якщо правова система дозволяє, держави повинні вжити заходів для того, щоб одна і та ж особа могла послідовно здійснювати функції державного обвинувача і функції судді, і навпаки. Така зміна повноважень можлива лише на прохання відповідної особи та з умовою дотримання гарантій. Поряд з цим, державні обвинувачі повинні суворо дотримуватися незалежності і неупередженості суддів.

Разом з тим необхідно звернути увагу на те, що запропонована стаття проекту змін до Конституції України однозначно не вирішує питання щодо місця прокуратури у судовій владі. Сама по собі наявність цієї статті у Розділі «Правосуддя» не означає повноцінної інтеграції прокуратури до судової влади, як, наприклад, не є інститутом судової влади адвокатура, статтю стосовно якої також пропонується включити до Розділу VIII Конституції України. В цьому відношенні прокуратуру та адвокатуру можна розглядати швидше як суміжні із судовою владою інститути, ніж як органи останньої.

З цього випливає, що питання про віднесення прокуратури до судової влади можна вважати вирішеним не тільки і не стільки завдяки зміні структурного позиціонування присвячених прокуратурі норм у тілі Основного Закону, скільки за допомогою зближення функціональної моделі прокуратури та судової влади. Адже концепція поділу влади ґрунтується на відокремленні гілок влади, які формуються за ознакою спільної функціональної спрямованості відповідних органів, наділених їх відповідними повноваженнями, за межі які вони виходити не вправі, оскільки це вестиме до перебирання на себе повноважень іншої гілки влади, а відтак – акумулюванні надмірної повноти влади в одних руках. З цієї точки зору визначення прокуратури як інституту судової влади ґрунтується на відповідній функціональній моделі прокуратури, і навпаки – віднесення прокуратури до судової влади передбачає обмежений набір функцій прокуратури.

Розуміння прокуратури як наглядового органу, яке було традиційним ще з радянського періоду і до недавнього часу, унеможливило інтеграцію прокуратури до судової влади. Адже наглядові, позасудові функції фактично були для прокуратури основними і становили базис її функціональної спрямованості. Здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів, що мав всеохоплюючий характер, далеко виходив за межі сфери судової влади і давав підстави говорити про прокуратуру як про окремий орган у механізмі поділу державної влади із незалежним статусом, або навіть більше – як про самостійну четверту «контрольно-наглядову» гілку державної влади. Відповідно, система правових норм, що регламентувала процес її здійснення і мала комплексний характер, могла претендувати на визнання окремою галуззю права: «прокурорського права», «прокурорсько-наглядового» тощо.

Очевидно, що обмеження системи функцій прокуратури України, яке мало місце відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., і передбачало скасування функції нагляду за додержанням і застосуванням законів, а також віднесення нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина до представницької функції, не дозволяє розвивати концепцію самостійності прокуратури. Обмеження функцій веде до звуження соціальної ролі прокуратури, а отже дозволяє повноцінно розглядати і вирішувати питання про включення прокуратури до існуючої системи поділу влади.

За колом тих функцій, які прокуратура виконує на сьогодні, вона найбільш тісно взаємодіє із судовою владою. Так, одні функції прокуратури з рішень суду починаються (нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах тощо), інші лише в суді безпосередньо реалізуються (представництво інтересів громадянина або держави у суді, підтримання державного обвинувачення в суді), решта в суді логічно продовжуються (нагляд за додержанням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство). Значною мірою діяльність прокуратури з реалізації даних функцій є підпорядкованою потребам забезпечення реалізації функцій судової влади, а основним завданням, яке стоїть перед прокурорами під час їх участі в судових процесах, визначається сприяння суду у швидкому, повному і об'єктивному відправленні правосуддя. В цьому відношенні можна сказати, що прокуратура не може працювати без суду, а суд – без прокуратури.

Найбільш повно цей функціональний взаємозв'язок прокуратури і суду виявляється у сфері кримінального провадження. Підтримання державного обвинувачення в суді прокурором є однією із основних засад судочинства, закріпленою п. 5 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Взаємодія суду, прокуратури і адвокатури у кримінальному процесі забезпечує реалізацію засади змагальності, що передбачає розподіл процесуальних функцій вирішення справи, обвинувачення і захисту. Отже, прокурор як учасник кримінального провадження у процесуальному відношенні є обов'язковим елементом правосуддя у кримінальних справах, а прокуратура як орган державної влади в організаційному відношенні – як автономний інститут судової влади. З цього випливає, що подальшій інтеграції прокуратури та судової влади сприятиме концентрація функцій прокуратури на сфері кримінального провадження і відмова або обмеження функцій, що здійснюються поза ним. В цьому відношенні обмеження представницької функції прокуратури уявляється виправданим, хоча і ставить питання про створення адекватного компенсаційного механізму, який зміг би замінити прокуратуру у справі захисту прав та свобод відповідних категорій громадян та інтересів держави.

Разом з тим, для адекватного формулювання системи функцій прокуратури необхідно виходити із основного цільового призначення цього органу, яким в умовах відмови від

правозахисної ролі прокуратури є обвинувальна спрямованість цього органу. Отже, сукупність повноважень прокурора щодо реалізації такої обвинувальної діяльності, яка традиційно іменується «кримінальним переслідуванням», має стати основою для визначення функціональної моделі прокуратури. Обвинувальна діяльність прокуратури послідовно розвивається під час проведення досудового розслідування (що відповідає функції нагляду за органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство), під час розгляду і вирішення кримінальної справи судом (підтримання державного обвинувачення) та в процесі виконання кримінальних покарань та інших примусових заходів (прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах).

Тож саме у відповідності до цих аспектів обвинувальної діяльності прокурора має будуватися система функцій прокуратури. В свою чергу, така її побудова стане базисом для подальшої інтеграції прокуратури до судової влади, вирішення низки організаційних проблем, що виникають у цій сфері.

Макаров М. А.,

кандидат юридичних наук, здобувач кафедри кримінального процесу, Національна академія внутрішніх справ

ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПИТАННЯ ПРО ВІДВІД

Слідчому судді законодавцем наданий значний обсяг повноважень щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Одне із таких повноважень закріплено у ч. 2 ст. 81 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). У ній зазначено, що усі відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя.

Відповідно до ст. 80 КПК, за наявності підстав, передбачених статтями 77–79 цього Кодексу, відвід може бути заявлено під час проведення досудового розслідування особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, прокурору, слідчому, захиснику, представнику, експерту, спеціалісту, перекладачу, а також секретарю судового засідання, який виконує покладені на нього обов'язки при здійсненні слідчим суддею контрольних повноважень. Заяви про відвід подаються одразу після встановлення таких підстав. Відвід повинен бути вмотивованим.

Процедура розгляду та вирішення слідчим суддею відводу визначена у ч. 3, ч. 4 ст. 81 КПК. При його розгляді має бути вислухана особа, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думка осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді. Якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, слідчий суддя має право залишити таку заяву без розгляду.

На нашу думку, з метою проведення більш детальної перевірки обґрунтованості мотивів відводу ст. 81 КПК слід доповнити положенням, що під час розгляду заяви про відвід слідчий суддя має право заслухати будь-якого свідка, витребувати та дослідити будь-які документи, які мають значення для вирішення питання про наявність чи відсутність підстав, що передбачені статтями 77–79 цього Кодексу.